

UZBEK PEOPLE'S TRADITIONS AND THEIR MODERN INTERPRETATION: AN ANALYSIS IN THE CONTEXT OF SOCIO-CULTURAL TRANSFORMATION

Bobur Nematullayev

3rd-year student, Faculty of History

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Nematullayevbobur90@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: customs, traditions, national values, globalization, modern society, cultural identity, transformation, social capital, digital ethnography.

Received: 04.05.26

Accepted: 05.05.26

Published: 06.05.26

Abstract: This article examines the traditions and customs of the Uzbek people, their historical formation, and contemporary transformation through the lens of structural-functionalism and interpretive anthropology. The impact of globalization on national value systems, as well as the influence of urbanization and digital technologies on the dynamics of customs, is analyzed comparatively using empirical data and international scholarly theories. The article demonstrates that traditional rituals – including wedding ceremonies, hospitality practices, and communal labor (hashar) – are evolving in form while preserving their internal symbolic meaning and social functions.

O'ZBEK XALQINING URF-ODATLARI VA ULARNING ZAMONAVIY TALQINI: IJTIMOYIY-MADANIY TRANSFORMATSIYA KONTEKSTIDA TAHLIL

Bobur Ne'matullayev

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti,

Tarix fakulteti, 3-kurs talabasi

Nematullayevbobur90@gmail.com

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: urf-odat, an'ana, milliy qadriyat, globallashuv, zamonaviy jamiyat, madaniy identitet, transformatsiya, ijtimoiy kapital, raqamli etnografiya.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalqining urf-odatlarini, ularning tarixiy shakllanishi hamda zamonaviy jamiyatdagi transformatsiyasi tizimli-funksional va interpretativ antropologik yondashuvlar

asosida tahlil qilinadi. Globallashtiruv jarayonining milliy qadriyatlar tizimiga ta'siri, urbanizatsiya hamda raqamli texnologiyalarning urf-odatlar dinamikasiga ko'rsatayotgan ta'siri empirik ma'lumotlar va xorijiy ilmiy nazariyalar bilan qiyosiy usulda yoritib beriladi. Maqola an'anaviy marosimlar – nikoh, mehmondo'stlik, hashar – zamonaviy sharoitda o'z shaklini o'zgartirayotgani, biroq ichki ramziy mazmun va ijtimoiy funksiyasini saqlab qolayotganini isbotlashga qaratilgan.

ТРАДИЦИИ УЗБЕКСКОГО НАРОДА И ИХ СОВРЕМЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ: АНАЛИЗ В КОНТЕКСТЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Бобур Нematуллаев

Студент 3 курса исторического факультета

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Nematullayevbobur90@gmail.com

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: обычай, традиция, национальные ценности, глобализация, современное общество, культурная идентичность, трансформация, социальный капитал, цифровая этнография.

Аннотация: В данной статье анализируются традиции и обычаи узбекского народа, их историческое формирование, а также трансформация в современном обществе на основе системно-функционального и интерпретативно-антропологического подходов. Влияние процессов глобализации на систему национальных ценностей, а также воздействие урбанизации и цифровых технологий на динамику традиций рассматриваются с использованием эмпирических данных и сравнительного анализа зарубежных научных теорий. Статья направлена на доказательство того, что традиционные обряды — бракосочетание, гостеприимство, хашар — в современных условиях изменяют свою форму, однако сохраняют внутреннее символическое содержание и социальные функции.

Kirish. O'zbek xalqi qadimiy va boy madaniy merosga ega bo'lib, uning urf-odatlari, an'analari va marosimlari asrlar davomida shakllanib, sayqallanib kelgan. Ushbu urf-odatlar xalqning turmush tarzi, dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlari hamda ma'naviy qadriyatlarini

o'zida mujassam etadi. Har bir xalqning o'ziga xosligini belgilovchi asosiy omillardan biri aynan uning an'anaviy madaniyati va urf-odatlaridir.

Zamonaviy ijtimoiy fanlar nuqtai nazaridan qaraganda, urf-odatlar statik hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirda bo'lgan dinamik tizim sifatida talqin etiladi. Mashhur britaniyalik sotsiolog Entoni Giddens ta'kidlaganidek, an'analar zamonaviy jamiyatda ham o'z ahamiyatini saqlab qoladi, chunki ular inson identitetining asosi hisoblanib, tezkor o'zgarishlar davrida psixologik barqarorlikni ta'minlaydi [1]. Bu fikr o'zbek urf-odatlarini o'rganishda ham asosiy metodologik orientir bo'lib xizmat qiladi.

Mustaqillik yillarida milliy qadriyatlar va an'analarga bo'lgan davlat va jamiyat e'tibori sezilarli darajada ortdi. Natijada, ilgari cheklangan ayrim urf-odatlar qayta tiklanib, yangi mazmun bilan boyitildi. Shu bilan birga, globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, urbanizatsiya va ichki hamda tashqi migratsiya jarayonlari milliy madaniyatga tubdan ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda yosh avlodning qadriyatlar tizimi va hayot tarzi sezilarli darajada o'zgarib bormoqda, bu esa urf-odatlarining zamonaviy talqinini ilmiy asosda o'rganishni dolzarb masalaga aylantiradi.

Adabiyotlar tahlili. O'zbek xalqining urf-odatlari va an'alarini o'rganishda mahalliy va xorijiy tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Mahalliy etnolog I.Jabborov oilaviy marosimlar, xususan, tug'ilish, nikoh va dafn marosimlarini etnografik usulda keng yoritib bergan bo'lsa [3], Q.Abdurahmonov madaniyatshunoslik nazariyasi nuqtai nazaridan urf-odatlarini ijtimoiy kapital manbai sifatida tahlil qilgan [4].

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda urf-odatlar va an'alar masalasi bir necha nazariy yo'nalishda o'rganilgan. Amerikalik antropolog Klifford Girts "The Interpretation of Cultures" asarida madaniyatni ramziy tizim sifatida talqin qilish konsepsiyasini ilgari surgan [5]. Uning nazariyasiga ko'ra, marosimlar — bu ijtimoiy ma'noni kodlashtiruvchi va uzatuvchi "ko'ringan g'oyalar"; ularning tashqi shakli o'zgarishi mumkin, biroq ramziy mazmuni barqaror bo'lib qoladi. Bu yondashuv o'zbek to'y marosimlarining modernizatsiyasini tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Fransuz sotsiologi Pyer Burdye tomonidan ishlab chiqilgan "ijtimoiy kapital" nazariyasi mehmondo'stlik va hashar kabi o'zbek urf-odatlarini ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash mexanizmi sifatida tushuntirishda keng qo'llanilmoqda [6]. Burdyening fikricha, an'anaviy amaliyotlar ijtimoiy kapitalning to'planishi va taqsimlanishida muhim rol o'ynaydi, bu esa ularning iqtisodiy ratsionallashtirish bosimiga qaramasdan saqlanib qolishini izohlaydi.

Modernizatsiya nazariyasi doirasida Shmuil Ayzenshtedt "Ko'p yo'nalishlarda modernizatsiya" konsepsiyasida Osiyo jamiyatlarining g'arb modernizatsiyasidan farq qiluvchi

o'ziga xos rivojlanish yo'llarini tahlil qilgan [7]. Bu konsepsiya o'zbek urf-odatlarining o'ziga xos transformatsiya yo'lini tushuntirishda metodologik ahamiyatga egadir: modernizatsiya an'analar bilan qarama-qarshilikda emas, balki ularning yangi shaklda namoyon bo'lishi orqali sodir bo'lmoqda.

Raqamli texnologiyalar va madaniy an'analar munosabatini o'rganishda Kristin Hesmon Smit va Endryu Milnerning "Media and Culture" asari katta ahamiyatga ega [8]. Ularning tahlillari shuni ko'rsatadiki, raqamli platformalar mahalliy madaniyatlarni yo'q qilmaydi, aksincha, ularning tarqalishi va saqlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Shuningdek, Ulf Hanners o'zining "Transnational Connections" asarida globallashgan dunyoda mahalliy madaniyatlarning saqlanish mexanizmlarini tahlil qilgan [9].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Asosiy nazariy-metodologik asos sifatida uchta o'zaro to'ldiruvchi ilmiy paradigma tanlandi:

Birinchi – struktur-funksionalizm (T.Parsons, R.Merton): urf-odatlarining ijtimoiy tizim ichidagi funksional o'rnini va ijtimoiy barqarorlikdagi rolini tahlil qilish uchun.

Ikkinchi – interpretativ antropologiya (K.Girts): marosim va urf-odatlarining ramziy ma'nolarini ochib berish va ularning ijtimoiy kontekstdagi funksiyasini tushuntirishda.

Uchinchi – modernizatsiya nazariyasi (Sh.Ayzenshtedt): an'anaviy madaniyat va modernizatsiya jarayonlarining o'zaro nisbatini tahlil qilishda.

Empirik usullar sifatida tarixiy-qiyosiy tahlil, ijtimoiy-statistik ma'lumotlar tahlili, dala etnografik kuzatuvlari natijalarini umumlashtirish va hujjatli manbalar tahlili qo'llanildi. Taqqoslash usuli orqali an'anaviy va zamonaviy urf-odatlar o'rtasidagi o'xshashlik va tafovutlar belgilab berildi.

Muhokama va natijalar. O'zbek xalqining urf-odatlari zamonaviy ijtimoiy-madaniy makonda murakkab transformatsion jarayonni boshdan kechirmoqda. Ushbu transformatsiyani tahlil qilishda Girts tomonidan ishlab chiqilgan madaniyatni ramziy tizim sifatida talqin qilish metodologiyasi asosiy yo'riqnoma vazifasini bajaradi: marosimning tashqi shakli o'zgarishi mumkin, biroq uning ichki ramziy mazmuni va ijtimoiy funksiyasi barqaror bo'lib qoladi [5].

Empirik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda nikoh marosimlarining transformatsiyasi ayniqsa yaqqol namoyon bo'lmoqda. So'nggi yillarda to'ylarning 75–85 foizi shaharlarda maxsus banket zallari va restoranlarda o'tkazilmoqda. Bu ko'rsatkich 1990-yillar bilan solishtirilganda qariyb 2 baravarga oshgan [10]. Biroq, marosimning asosiy semantik komponentlari – "fotiha", "kelin salom", qarindoshlik aloqalarini mustahkamlovchi rasm-

rusumlar – deyarli barcha holatlarda saqlanib qolmoqda. Bu holat Girts konsepsiyasini empirik jihatdan tasdiqlaydi: shakliy modernizatsiya mazmuniy barqarorlik bilan birga kechmoqda.

Hududiy kesimda etnologik tahlillar shahar va qishloq o'rtasidagi sezilarli tafovutlarni ko'rsatadi. Qishloq hududlarida an'anaviy urf-odatlarining saqlanish darajasi yuqori bo'lib, to'ylarning 55–65 foizi hanuzgacha xonadon yoki ochiq maydonlarda o'tkaziladi [10]. Bu esa mahalla institutining ijtimoiy regulativ funksiyasining qishloq muhitida kuchliroq saqlanib qolayotganidan dalolat beradi. Shahar muhitida esa individualizm kuchayishi va vaqt resurslarining cheklanganligi sababli marosimlar ixcham va rasmiylashgan shaklga o'tmoqda.

Mehmondo'stlik fenomenini tahlil qilishda Burdyening ijtimoiy kapital nazariyasi juda samarali metodologik vosita bo'lib xizmat qiladi. Burdye ta'rifiga ko'ra, ijtimoiy kapital – bu "real yoki potentsial resurslar majmuasi bo'lib, u institutlashgan munosabatlarning uzoq muddatli tarmog'iga, ya'ni o'zaro tanishlik va e'tirofqa asoslangan bo'ladi"[6]. Aynan shu prizma orqali o'zbek mehmondo'stligini tahlil qilsak, u nafaqat madaniy an'ana, balki ijtimoiy kapitalning to'planishi va taqsimlanishining muhim mexanizmi ekanligini ko'ramiz.

Sotsiologik so'rovlar natijasiga ko'ra, respondentlarning 88 foizi mehmon kutishni "milliy burch" sifatida baholaydi [10]. Shu bilan birga, amaliyotda ushbu an'ananing iqtisodiy jihatdan optimallashtirishga ko'zga tashlanadi: mehmon kutish marosimlari qisqargan, biroq ramziy va ijtimoiy ahamiyatini saqlab qolgan. Bu jarayon Burdyening nazariyasi bilan chambarchas bog'liq: ijtimoiy kapital manbai bo'lgan an'analar iqtisodiy bosim ostida soddalashsa ham yo'qolmaydi.

Hashar an'anasining transformatsiyasi jamiyatdagi kollektivizm va individualizm o'rtasidagi nisbat o'zgarishini aks ettiradi. Hofstedening madaniyatlararo tadqiqotlari ko'rsatganidek, an'anaviy Osiyo jamiyatlarida kollektivizm qiymati juda yuqori bo'lsa-da, modernizatsiya va urbanizatsiya jarayonida u pasayish tendensiyasiga ega bo'ladi, biroq bu jarayon chiziqli va bir xil tarzda kechmaydi [2].

Dala tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, qishloq hududlarida jamoaviy mehnat asosida bajariladigan ishlarning 40 foizdan ortig'i hanuzgacha hashar shaklida amalga oshiriladi. Shaharlarda esa bu ko'rsatkich ancha past bo'lib, hashar ko'proq ramziy yoki tashkiliy tadbir sifatida namoyon bo'ladi [10]. Bu esa urbanizatsiya jarayonining ijtimoiy tuzilishga differensial ta'sirini ko'rsatadi va Hofstedening nazariyasini empirik jihatdan qo'llab-quvvatlaydi.

Yoshlar madaniyatida kuzatilayotgan o'zgarishlar alohida tahlilni talab qiladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 18–30 yosh toifasidagi aholining 70 foizga yaqini kundalik hayotda global madaniyat elementlarini faol qabul qilmoqda [10]. Biroq shu bilan birga, respondentlarning 60

foizdan ortig'i milliy bayramlar va marosimlarda an'anaviy qadriyatlarga amal qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Bu hodisani Ayzenshtedt ilgari surgan "ko'p yo'nalishlarda modernizatsiya" konsepsiyasi orqali tushuntirish mumkin: yoshlar bir vaqtning o'zida global va milliy madaniy makonlarda yashaydi, bu esa madaniy dualizm – global va milliy qadriyatlarning parallel mavjudligi – hodisasini keltirib chiqaradi [7]. Bu holat O'zbekiston uchun maxsus bo'lmay, ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlar yoshlari uchun xos tendensiya hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi urf-odatlarining transformatsiyasiga yangi o'lcham qo'shmoqda. Hesmon Smit va Milner tahlil qilganidek, raqamli medialar mahalliy madaniyatlar uchun yangi ekspressiya platformasi vazifasini bajaradi va ularning global miqyosda tarqalishiga imkon yaratadi [8]. O'zbek madaniyati kontekstida bu tendensiya to'y marosimlarining video formatda keng tarqalishi, ijtimoiy tarmoqlarda milliy urf-odatlarga oid kontentning ommaviy yoyilishida yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Ulf Hanners konsepsiyasiga ko'ra, globallashgan madaniy oqimlar mahalliy madaniyatlarni yo'q qilmaydi, balki ularning yangi shakllarda "jonlanishi" uchun imkon yaratadi [9]. "Raqamli etnografiya" metodologiyasi doirasida o'rganilsa, o'zbek urf-odatlari virtual makon orqali qayta tiklanayotgani va yangi kommunikativ platformaga ega bo'layotgani ko'rinadi. Bu jarayon an'analarning nafaqat saqlanishi, balki zamonaviy avlod ongida yangilanishi uchun ham imkoniyat yaratmoqda.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalarini umumlashtirib, quyidagi ilmiy xulosalarni shakllantirish mumkin:

O'zbek urf-odatlari zamonaviy jamiyatda struktur-funksional jihatdan barqaror tizim sifatida faoliyat yuritmoqda; transformatsiya asosan tashqi, shakliy darajada sodir bo'lib, mazmuniy komponentlar va ijtimoiy funksiya saqlanib qolmoqda.

Urbanizatsiya va globallashuv urf-odatlarining differensial rivojlanishiga olib kelmoqda: qishloq va shahar o'rtasidagi tafovut kuchaymoqda, biroq bu tafovut an'analarning parchalanishi sifatida emas, balki ularning hududiy va sotsial kontekstga moslashuvchi xilma-xil ko'rinishlari sifatida talqin etilishi kerak.

Yoshlar orasida global madaniyat ta'siri kuchli bo'lsa-da, milliy identitet elementlari yo'qolmayapti; madaniy dualizm hodisasi Ayzenshtedt ilgari surgan "ko'p yo'nalishlarda modernizatsiya" konsepsiyasini tasdiqlaydi.

Raqamli texnologiyalar urf-odatlarining yo'q bo'lishiga emas, balki ularning yangi kommunikativ platformada saqlanishi va tarqalishiga xizmat qilmoqda; bu jarayon Hanners va Hesmon Smitlarning nazariy xulosalari bilan to'liq mos keladi.

Shunday qilib, o'zbek xalqining urf-odatlari hozirgi davrda murakkab adaptiv tizim sifatida namoyon bo'lib, jamiyatning ijtimoiy, madaniy va ma'naviy barqarorligini ta'minlashda o'z muhim rolini yo'qotmagan. Kelgusida milliy madaniy merosni asrab-avaylash jarayonida urf-odatlarni faqat tarixiy fenomen sifatida emas, balki tirik va rivojlanuvchi ijtimoiy mexanizm sifatida ilmiy asosda o'rganish va zamonaviy jamiyat bilan uzviy bog'liqligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Giddens A. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. – Cambridge: Polity Press, 1991. – 264 p.
2. Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. – 3rd ed. – New York: McGraw-Hill, 2010. – 561 p.
3. Jabborov I. *O'zbek xalq etnografiyasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 1994. – 248 b.
4. Abdurahmonov Q. *Madaniyatshunoslik asoslari*. – Toshkent: Akademiya nashri, 2012. – 312 b.
5. Geertz C. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. – New York: Basic Books, 1973. – 470 p.
6. Bourdieu P. *The Forms of Capital* // J. Richardson (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. – New York: Greenwood, 1986. – P. 241–258.
7. Eisenstadt S.N. *Multiple Modernities* // *Daedalus*. – 2000. – Vol. 129, No. 1. – P. 1–29.
8. Hesmondhalgh D., Milner A. *Media and Cultural Theory*. – London: Routledge, 2006. – 256 p.
9. Hannerz U. *Transnational Connections: Culture, People, Places*. – London: Routledge, 1996. – 201 p.
10. *O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Aholi va ijtimoiy hayot ko'rsatkichlari*. – Toshkent, 2023.
11. Asqarov A. *O'zbek xalqining kelib chiqishi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2007. – 320 b.
12. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O'zbekiston: xalq bilan muloqot va manfaatlar hamkorligi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 456 b.